

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศไทยโดยพัฒนาผู้ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society) สร้างคนไทยให้มีคุณธรรม นำความรอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวยุ่งุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน” โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างโอกาสการเรียนรู้คุณธรรม จริยธรรมอย่างต่อเนื่องที่ขับเคลื่อนด้วยการเชื่อมโยงบทบาทครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษาและเพิ่มศักยภาพของชุมชน เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย เป็นรากฐานการพัฒนาเศรษฐกิจ คุณภาพชีวิตและอนุรักษ์ฟื้นฟูใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน นำไปสู่การพึ่งตนเองและลดปัญหาความยากจนอย่างบูรณาการ (สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2553 : 14) ส่งเสริมการรวมตัวของคนในชุมชนทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของชุมชน ในรูปแบบที่หลากหลายทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งในเชิงพื้นที่หรือประเด็นความสนใจ และเสริมหนุนชุมชนที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่มต่างๆ อยู่แล้วให้มีขีดความสามารถในการพัฒนา มากขึ้น โดยการเปิดพื้นที่สาธารณะในการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ผ่านสื่อบุคคล สื่อการศึกษา สื่อท้องถิ่นและสื่อระดับชาติ รวมถึงการปรับปรุงกลไกทางกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับและมาตรการการเงินการคลังเพื่อเอื้ออำนวยให้ภาคส่วนต่างๆเข้ามามีร่วมสนับสนุนการสร้างชุมชนเข้มแข็ง จัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชนอย่างครบวงจร โดยพัฒนาฐานข้อมูลชุมชนให้เป็นระบบและปรับปรุงให้ทันสมัยอยู่เสมอ ทั้งข้อมูลครัวเรือน ข้อมูลศักยภาพชุมชนในประเด็นต่างๆ โดยจัดทำเป็นแผนที่ทุนของชุมชนที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึงได้สะดวกและนำไปใช้เป็นฐานในการจัดการทรัพยากรของชุมชนและกำหนดทางเลือกการพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต จัดให้มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมกำหนดแนวทางและกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนที่ยึดหลักการพึ่งพาตนเองด้วยศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น โดยนำข้อมูลชุมชนมาวิเคราะห์ค้นหาปัญหาค้นหาสาเหตุ ค้นหา

ทางออก และนำไปทดลองปฏิบัติจริง มีเครือข่ายการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีการต่อยอดปรับใช้ประโยชน์ โดยใช้แหล่งทุนในชุมชน พัฒนาความต้องการของชุมชนให้เป็นแผนชุมชนไปเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาท้องถิ่น แผนยุทธศาสตร์จังหวัดและแผนอื่นๆ ตามความเหมาะสม ส่งเสริมให้กลุ่มปราชญ์ กลุ่มแกนนำและผู้รู้ ถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการเรียนรู้และการจัดการความรู้ในชุมชน โดยเชื่อมโยงความหลากหลายทางชีวภาพ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่จริงควบคู่กับการค้นหาผู้นำตามธรรมชาติรุ่นใหม่ที่มีเข้มแข็ง มีคุณธรรมจริยธรรม มีความเพียรและมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม ให้เป็นพลังขับเคลื่อนและขยายผลกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนในวงกว้างและระยะยาว สนับสนุนการจัดการองค์ความรู้และการทำวิจัย เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับความหลากหลายของทุนในชุมชน ควบคู่กับการฟื้นฟูความรู้พื้นบ้าน โดยสนับสนุนบทบาทนักวิจัยท้องถิ่นร่วมกับนักวิจัยของสถาบันการศึกษา ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม โดยรวบรวมความรู้ต่างๆ อย่างเป็นระบบ เผยแพร่สู่ชุมชนและมีกระบวนการพัฒนาต่อยอดให้เกิดประโยชน์สู่การพึ่งตนเองและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน(ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์. 2553 : 18)

การพัฒนาประเทศในช่วงเวลาที่ผ่านมา แม้ว่าจะสร้างความเจริญเติบโตเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) ขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 7.00 ต่อปี (ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-7) แม้จะได้รับผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 แต่ภาวะเศรษฐกิจของไทยยังเติบโตอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้รายได้เฉลี่ยของคนไทยเพิ่มขึ้นจาก 2,100 บาท ในปี พ.ศ. 2504 เป็น 99,339 บาท ในปี พ.ศ. 2552 ทำให้ประเทศเข้าสู่ความทันสมัย คนไทยมีความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต และมีโอกาสเข้าถึงบริการทางด้านสาธารณสุขและการศึกษามากขึ้น ทำให้สุขภาพอนามัยและการเรียนรู้โดยรวมของคนไทยเพิ่มสูงขึ้น แต่ปัญหาสังคมไทยในปัจจุบันมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น (สุพัตรา สุภาพ. 2550 : 45) ได้แก่ (1) ปัญหายาเสพติด ปัจจุบันในสังคมไทย พบผู้ที่ติดยาเสพติดจำนวนมาก จากการวิจัยพบว่าสาเหตุที่ติดยาเสพติดเนื่องมาจากจิตใจและร่างกายเกิดการเจ็บป่วย เกิดจากความตึงเครียด อยากรู้อยากเห็น อดคิด อดอยากทดลอง ติดยาเพราะยาเสพติดมีคุณสมบัติทำให้ติด ติดยาเพราะสิ่งแวดล้อมอยู่ใกล้กับพวกเขาเสพติด เกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผลักดันเขาชนไปสู่ยาเสพติด เกิดจากการว่างงานไม่มีอะไรทำเป็นสาระก่อให้เกิดความกดดัน เมื่อติดยาเสพติด ก็ทำให้เศรษฐกิจในครอบครัวตกต่ำจนถึงหาหนะได้ เช่น เกิดการลักขโมย ปล้นจี้ ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ ถ่วงความเจริญของประเทศ ปัญหา

คอร์รัปชัน (Corruption) เป็นการกระทำที่ขัดต่อความซื่อสัตย์ คุณธรรม ความดีหรือศีลธรรม เป็นการกระทำผิดทำนองคลองธรรม กฎเกณฑ์หรือกฎหมาย เนื่องจากการให้สินบนหรือสิ่งที่ไม่เหมาะสมเป็นการกระทำที่ถือว่าไม่บริสุทธิ์หรือไม่เหมาะสม (2) ปัญหาความยากจน (Poverty) เป็นสภาพการดำรงชีวิตของบุคคลซึ่งมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย และไม่สามารถจะบำบัดความต้องการทั้งทางร่างกายและจิตใจ จนเป็นเหตุให้บุคคลนั้นมีสภาพความเป็นอยู่ต่ำกว่าระดับมาตรฐานที่สังคมวางไว้ (3) ปัญหาการแพร่กระจายของโรคเอดส์ มีการแพร่กระจายของโรคเอดส์ที่ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม ความมั่นคง และปัจจัยการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวม (4) ปัญหาทางเศรษฐกิจ (5) ปัญหาการละเมิดสิทธิเด็ก (6) ปัญหาทางอาชญากรรมและจิตใจ และ (7) ปัญหาการค้าบริการทางเพศ ในสภาพสังคมปัจจุบันเราจะพบการค้าบริการทางเพศอย่างเปิดเผยและแบบแอบแฝงในรูปแบบต่างๆ เช่น เตรีอเตร้อยู่ตามถนนหรือที่สาธารณะ เช่น ป้ายรถเมล์ สวนสาธารณะ ตามโรงแรม ตามบ้าน หรือที่รู้จักกันที่เรียกว่า “ช่อง” หรือการค้าบริการที่แฝงมาในรูปอาบ อบ นวด ตามร้านอาหาร กัฏตาคาร บาร์ ไนต์คลับ นักแสดง ช่างเสริมสวย นักร้องและนางทางโทรศัพท์ (ลิปินท์ เกตุทัต. 2534 : 65) เช่นเดียวกับสุเทพ พันประสิทธิ์ (2551 : 25) ซึ่งพบว่าภาวะความยากจนเป็นปัญหาคุณภาพชีวิตของคนไทย สอดคล้องกับรายงานคุณภาพชีวิตของคนไทยปี พ.ศ. 2551 พบว่า ในภาพรวมทั้งประเทศประชาชนมีคุณภาพชีวิตบรรลุเป้าหมาย จปฐ. จำนวน 20 ตัวชี้วัด สอดคล้องกับคุณภาพชีวิตของประชาชนในบ้านคอนมัน หมู่ที่ 13 ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งพบว่า แต่ก่อนชาวบ้านคอนมันประสบปัญหา เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ซึ่งปัญหาใหญ่ๆ นั้นมาจากการที่ชาวบ้านขาดหลักยึดในการดำเนินชีวิต จึงตกเป็นเหยื่อของระบบบริโภคนิยม ชาวบ้านติดเหล้า เพราะมีความเครียดจากปัญหาการขายผลผลิตการเกษตรราคาต่ำหรือครอบครัวมีปัญหาความฟุ้งเฟ้อและใช้เงินเกินตัว กลายเป็นหนี้เป็นสิน ด้านการเกษตรชาวบ้านต้องพึ่งพาการเกษตรแบบใช้สารเคมี ต้นทุนการผลิตสูง ทำให้หลายคนเป็นหนี้สิน ปัญหาการอ่านหนังสือไม่ออก เขียนไม่ได้ คิดเป็นร้อยละ 5.00 การขาดคุณธรรมจริยธรรมในสังคม คิดเป็นร้อยละ 15.00 ขาดการส่งเสริมการให้ความร่วมมือในการพัฒนาตนเองและสังคม คิดเป็นร้อยละ 15.00 และขาดความรู้เกี่ยวกับบทบาทของตนเอง คิดเป็นร้อยละ 10.00 (สำนักงาน กศน. จังหวัดมหาสารคาม. 2551 : 25)

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันสะท้อนให้เห็นถึงความไม่สมดุลของการพัฒนาประเทศ ประกอบกับการที่ประเทศไทยก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว ขณะที่กระแสโลกาภิวัตน์ได้นำระบบเศรษฐกิจยุคใหม่และการสื่อสารไร้พรมแดนเข้ามา ความรวดเร็วของการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี ภาวะความเป็นเมืองมากขึ้นและพฤติกรรม การบริโภคเลียนแบบตะวันตก ล้วนส่งผลกระทบต่อชีวิตของชุมชนทั้งสิ้น ปัจจัยดังกล่าวจึงเป็นภัยคุกคาม หากชุมชนขาดความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ขณะเดียวกันก็อาจเป็นโอกาสในการพัฒนาชุมชนได้เช่นกัน หากชุมชนสามารถปรับตัวและใช้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม (ประเวศ วะสี. 2535 : 35)

การเสริมสร้างสังคมไทยให้อยู่ดีมีสุข ด้วยวิถีปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และชุมชนเข้มแข็งจึงเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้มุ่งไปสู่ความสุขที่เกิดจากความสมดุล ความพอประมาณอย่างมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันที่ดี สามารถพึ่งตนเองได้ โดยใช้กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ร่วมกันของคนในชุมชนด้วยทุนทางทรัพยากร และศักยภาพของชุมชน มีการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองอย่างเพียงพอ พึ่งพาตนเองได้ มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทั้งภายในและภายนอกชุมชน บนพื้นฐานการเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม นำสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ร่วมกันของคนในชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีความสามารถที่จะปรับตัวได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงต่างๆ และมีคุณลักษณะตามที่ประเทศชาติพึงประสงค์ เหมาะแก่กาลเวลาและบริบทสังคมไทย (บรรชร์ กล้าหาญ. 2547 : 57) เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ก่อให้เกิดกระแสการตื่นตัวครั้งใหญ่ของครูอาจารย์และผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาทั้งหลาย ในการมีส่วนร่วมปฏิรูปการจัดการศึกษาและการอบรม ให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม ปรากฏสัมฤทธิ์ผลด้วยการมุ่งเน้นการจัดการกระบวนการเรียนรู้อย่างเชื่อมโยงและเป็นองค์รวม ซึ่งเรียกว่า บูรณาการ (คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้. 2544 : 2-15) โดยเฉพาะสังคมไทยในปัจจุบันที่เชื่อมโยงซับซ้อน เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว คนเราจำเป็นต้องเรียนรู้ใน ความเปลี่ยนแปลงอย่างเท่าทัน รู้เผชิญและรู้การจัดการระบบชีวิตและสังคมให้อยู่ใน ความดุลยภาพในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้ รวมทั้งสามารถพัฒนาการทางจิตวิญญาณเพื่อ การเรียนรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนการสอนอันละเอียดอ่อนของความเป็นมนุษย์ ซึ่งรวมเอา วิชาชีพไปโดยและธรรมะ เข้าไปในกระบวนการของการสร้างความรู้ คู่คุณธรรม (ประเวศ

วะลี, 2544 : 3-5) ทั้งนี้เมื่อทบทวนถึงวรรณกรรมต่างๆ ทางการศึกษาของไทยในอดีตจะพบว่า ได้มีการเน้นย้ำให้คุณธรรมเป็นแก่นสารเนื้อหาวิชาหลักของหลักสูตร คุณธรรมของครูและลูกศิษย์ คือลักษณะที่พึงประสงค์ของหลักสูตร อีกทั้งวิธีการอบรมสั่งสอนต่างๆ ได้มีการสอดแทรกคุณธรรมในกระบวนการต่างๆ เสมอ จึงสมควรได้รับการสืบสานให้เหมาะสมและให้เกิดสัมฤทธิ์ผล เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาคุณภาพของชีวิตและความสงบสุขของสังคมอย่างแท้จริง (สุนน อมรวิวัฒน์, 2544 : 253-262)

แนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวนั้น ก่อนอื่นต้องอาศัยความเชื่อเบื้องต้นว่า มนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้สูง สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ (ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์, 2553 : 30) การเรียนรู้นอกจากจะสร้างสรรค์ภูมิปัญญาให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องแล้ว ยังก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ และความปีติแก่ผู้เรียนรู้อีกด้วย เป้าหมายการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน คือ เพื่อสร้างปัญญาให้คนในชุมชนสามารถพัฒนาตนเอง ครอบครัวและชุมชน ได้อย่างบูรณาการหรือเพิ่มเสริมสร้างพลังให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้มากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเชื่อมต่อประสบการณ์ระหว่างบุคคลและชุมชน โดยผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้ การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนให้มีคุณภาพ เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการนั้น มีสาระและขอบเขตกว้างขวาง โดยเฉพาะการเลี้ยงชีพของคนในชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากทุกส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน การเรียนรู้ในชุมชนจึงมิได้เกี่ยวข้องกับบุคลากรทางการศึกษาเท่านั้น แต่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่าย (ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์, 2553 : 23) การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนควรนำไปสู่วัตถุประสงค์หลายๆ ประการพร้อมกันๆ กัน เช่น เพื่อสืบค้นผู้นำจิตวิญญาณ สร้างความเข้าใจร่วมกันสร้างคุณค่าและจิตสำนึกใหม่ ปลูกฝังคุณธรรมและค่านิยมที่ดีงาม เกิดความเอื้ออาทร สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน สร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ (วิธีคิดและวิธีทำงาน) ทราบปัญหาและความต้องการของชุมชน ได้แนวทาง วิธีการและแผนงานการแก้ปัญหาได้เริ่มทดลองปฏิบัติ ได้ใจหายวิชัย เกิดการระดมองค์ความรู้ในท้องถิ่น ได้องค์ความรู้ใหม่และขยายผลผ่านการสรุปบทเรียนร่วมกัน ได้หลักสูตรท้องถิ่นและนำไปสู่การปฏิรูปการเรียนการสอน ชุมชนมีโอกาสเรียนรู้และจัดการความรู้ร่วมกันรวมทั้งสิ่งแวดล้อมได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟู (ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์, 2553 : 35)

การพัฒนารูปแบบชุมชนอยู่ดีมีสุขโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการได้มาซึ่งลักษณะนิสัย ความรู้และเจตคติต่างๆ (เชียรศิริ วิวิธศิริ, 2527 : 19) ซึ่งจะช่วยให้บุคคลสามารถปรับปรุงตนเองและปรับปรุงสังคม (Crow and Crow,

1969 : 1) การเกิดการเรียนรู้ของชุมชนต้องเป็นการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน (Interaction Learning Through Action) หรือการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำจริงๆ (Learning by Doing) ซึ่งการเรียนรู้เช่นนี้จะทำให้เกิดปัญญาที่มีคุณภาพเพียงพอที่จะเอาชนะความยากในการพัฒนาสังคมได้ หรือกล่าวได้ว่ากระบวนการเรียนรู้จะต้องควบคู่ไปกับการปฏิบัติหรือการทำกิจกรรมต่างๆ (ประเวศ วะสี. 2535 : 15) กระบวนการเรียนรู้ช่วยยกระดับสติปัญญาของปัจเจกบุคคลและชุมชนมีขั้นตอนที่สำคัญ 3 ขั้น (อนเนก นาคะบุตร. 2536 : 160-163) คือ 1) การแสวงหาและพัฒนาระบบคุณค่าใหม่ของปัจเจกบุคคลหรือผู้นำชุมชน โดยผ่านกระบวนการเสวนา ศึกษาดูงานเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลใหม่ ที่สอดคล้องกับตนเองและสมาชิก เป็นแบบอย่างให้กับคนอื่นได้ 2) การเชื่อมโยงผู้นำชุมชนที่มีระบบคุณค่าใหม่ โดยการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนให้เกิดการวิเคราะห์และเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ ในชุมชนและการทำกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในเชิงพัฒนา การเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกันที่เป็นจริงนี้ จะส่งผลให้เกิดความเป็นชุมชน เกิดการตั้งกฎระเบียบ กติกาและการจัดการของชุมชน 3) การเชื่อมโยงองค์กรชุมชนและผู้นำชุมชนแต่ละท้องถิ่นที่มีปัญหาาร่วมกัน โดยจัดเวทีชาวบ้านให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการตนเอง และพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และร่วมมือกันระหว่างองค์กรที่มีความสนใจหรือมีปัญหาาร่วมกัน การพัฒนารูปแบบชุมชนอยู่ดีมีสุข โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้เป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (ลีลาภรณ์ นาคทรพรพ. 2539 : 25 ; ปารีชาติ วลัยเสถียร. 2546 : 176-177) และการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจะช่วยแก้ปัญหาความไม่รู้ของชาวบ้านได้ (เดือนยศ สมบูรณ์เรศ. 2536 : 68) ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชีวิตและสังคมเพื่อให้เป็นคนดี รู้จักคิดดี ทำดี มีประโยชน์ ทั้งต่อตนเองและสังคม มีผลการวิจัยหลายเรื่อง เช่น สุพรรณิ ไกรนรา (2546 : 42 ; กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร. 2548 : 36 ; ศดายุรัตน์ งามัญวงษ์. 2550 : 77 ; กิตติศักดิ์ ลำสอนจิตต์. 2551 : 58 และวราวุธ กิตติอุดม. 2550 : 85) ซึ่งพบว่า กระบวนการเรียนรู้โดยการทบทวนบทเรียนทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว การสังเคราะห์องค์ความรู้ของชุมชน การจัดการความรู้เดิมของชุมชนด้วยการจัดตั้งครุภูมิปัญญา สรรวบรวมองค์ความรู้ต่างๆ มาถ่ายทอดให้ลูกหลานในชุมชนผ่านระบบโรงเรียน โดยเชื่อมโยงความรู้จากภายนอก ทำให้ชุมชนหลุดพ้นจากวิถีคิด วิธีจัดการแบบแยกส่วนมาเป็นการคิดแบบเชื่อมโยงและจัดการแบบผนึกกำลังได้ โดยที่ชุมชนได้ใช้ศักยภาพด้านภูมิปัญญาและทรัพยากรภายในของตนเองคิดรูปแบบอาชีพใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับสภาวการณ์ของชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนากิจกรรมต่างๆ และเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้

เช่นเดียวกับทฤษฎี แคมมณี และระพินทร์ ฉายวิมล ที่กล่าวว่ากระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) เป็นการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่างๆ รวมทั้งความรู้ลึกหรือ เจตคติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้หรือการใช้วิธีการเรียนรู้นั้น (ทฤษฎี แคมมณี . 2545 : 89 ; ระพินทร์ ฉายวิมล. 2548 : 55) ระพินทร์ ฉายวิมล. 2548 : 55) ซึ่งครอบงำได้ แบ่งขั้นตอนการเรียนรู้ออกเป็น 6 ขั้นตอน ได้แก่ ความมุ่งหมาย (Goal) คือ สิ่งที่คุณเรียนจะได้รับ จากการเรียนรู้สถานการณ์ (Situation) คือ ตัวครู บทเรียน วิธีสอน สื่อการสอน กิจกรรม บรรยากาศในการเรียนการสอน การแปลความหมาย (Interpretation) คือ การพิจารณาและ ตีความหมายในสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ที่ได้รับรู้มา การตอบสนอง (Response) คือ ผลที่เกิด จากการตอบสนองว่าสอดคล้องกับความมุ่งหมายหรือไม่ ถ้าสอดคล้องถือว่าเกิดการเรียนรู้แล้ว ผลต่อเนื่อง (Consequences) และปฏิกิริยาต่อการขัดขวาง (Reaction to Thwarting) คือ การพบกับความผิดหวังจึงต้องไปตั้งต้นในขั้นที่หนึ่งใหม่ (Cronbach. 1999 : 265)

จากการประมวลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนารูปแบบชุมชนอยู่ดีมีสุขโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ในชุมชน เป็นกระบวนการที่เริ่ม จากการ “รวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียนและร่วมรับผลจากการกระทำ” ถ้าวงจร แห่งการเรียนรู้ของชุมชนใดหมุน ได้เร็วหรือมีพลวัตสูงแสดงว่าชุมชนนั้นมีพลังการเรียนรู้สูง ซึ่งกล่าวได้ว่า 1) การรวมคนมีวัตถุประสงค์เพื่อรวม “พลังใจ” เป็นการเสริมใจซึ่งกันและกัน สมาชิกมีความสนใจและมีวัตถุประสงค์ร่วมกันทำให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการแก้ปัญหาและ พัฒนาท้องถิ่น เกิดความรัก ความสามัคคีและความเอื้ออาทร องค์กรชุมชนที่มีสมาชิก หลากหลาย ทั้งเพศ วัย และอาชีพ ถ้าปรึกษาหารืออย่างต่อเนื่อง องค์กรชุมชนนั้นย่อมมี ความเข้มแข็ง 2) ร่วมคิด มีวัตถุประสงค์เพื่อระดม “พลังความคิด” ให้รู้แจ้งแทงตลอด โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการระดมสมอง เพื่อระดมความคิด สร้างความเข้าใจ ร่วมกัน ปรับกระบวนการทัศน์ สร้างวิสัยทัศน์ร่วม แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ วิเคราะห์ ปัญหาและโอกาสอย่างรอบคอบ จัดลำดับความสำคัญของปัญหา (เรียนรู้อะไร) กำหนด แนวทาง วิธีการและแผนงานในการแก้ปัญหา (เรียนรู้อย่างไร เรียนรู้กับใคร และเรียนรู้ที่ ไหน) 3) ร่วมทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวม “พลังการจัดการ” ดำเนินงานตามแผนงานที่กำหนด โดยใช้หลักสหกรณ์ ใช้การฝึกฝนจากการทดลองปฏิบัติ ใช้การปฏิบัติในพื้นที่จริง กิจกรรม จริง สถานการณ์จริง เสริมด้วยหลักการ ทฤษฎี เทคโนโลยี และระบบการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งการแบ่งบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบทางภาคีการพัฒนาต่างๆ อย่างเหมาะสม ย่อม ทำให้การใช้ทรัพยากรเกิดประสิทธิผล 4) ร่วมสรุปบทเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง “พลัง

ภูมิปัญญา” โดยเริ่มจากการประเมินตนเอง และประเมินผลงาน โดยผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้ ทำให้เกิดการเชื่อมต่อกิจกรรมความรู้และประสบการณ์ นำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ขององค์กร จากนั้นเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านสื่อต่างๆ (เอกสาร วิทยุ โทรทัศน์) ไปสู่องค์กรชุมชนอื่นๆ และ 5) ร่วมรับผลจากการกระทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง “พลังปิติ” โดยการยกย่อง ชื่นชมและให้กำลังใจคนที่เสียสละและทำงานให้กับชุมชนและสังคม ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและมีความสุขจากการทำงานร่วมกัน ส่วนผลจากการกระทำอาจได้รับในมิติที่แตกต่างกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษา “รูปแบบการพัฒนาชุมชนอยู่ดีมีสุข : กรณีศึกษาบ้านคอนมัน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม” เพื่อเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้ร่วมกันค้นหาปัญหา ค้นหาสาเหตุของปัญหาและร่วมกันกำหนดทางแก้หรือจัดทำแผนแก้ไข ถือว่าเป็นก้าวแรกของการนำประชาชนไปสู่การแบกรับและร่วมกันแก้ไขปัญหที่กำลังเกิดขึ้นกับชุมชน โดยการสร้างทางเลือกในการแก้ไขปัญหให้กับชุมชน โดยผ่านกระบวนการสนทนาคำด้วยฐานะที่เท่าเทียมกัน ดำเนินกิจกรรมที่มีพลังเพื่อเสริมความเข้มแข็ง ประเมินผลและร่วมรับผลประโยชน์จากกิจกรรมที่ปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งจะส่งผลต่อชุมชนเข้มแข็งต่อไป

คำถามวิจัย

1. สภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการของชุมชนบ้านคอนมัน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคามเป็นอย่างไร
2. รูปแบบการพัฒนาชุมชนอยู่ดีมีสุขของชุมชนบ้านคอนมัน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคามมีขั้นตอนอย่างไร
3. การนำรูปแบบการพัฒนาชุมชนอยู่ดีมีสุขของชุมชนบ้านคอนมัน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคามไปทดลองใช้แล้ว ชาวบ้านมีความอยู่ดีมีสุขเป็นอย่างไรและมีความพึงพอใจต่อรูปแบบการพัฒนาชุมชนอยู่ดีมีสุขมากน้อยเท่าไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการของชุมชนบ้านคอนมัน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาชุมชนอยู่ดีมีสุขบ้านคอนมัน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ปัญญาท้องถิ่น คราวเรือนมีการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวัน 2) องค์ประกอบด้านการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ได้แก่ ชุมชนมีการเรียนรู้แบบสร้างเครือข่าย เป็นการเรียนรู้นอกชุมชน ชุมชนมีการแสวงหาความรู้จากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นนอกชุมชน เช่น การฝึกอบรม การประชุมสัมมนาและการศึกษาดูงาน

ความอยู่ดีมีสุขด้านการบริหารจัดการชุมชนที่เข้มแข็ง หมายถึง ความสามารถในการจัดระบบการดูแล การแบ่งปันทรัพยากรธรรมชาติ ให้เกิดประโยชน์และเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน การจัดระเบียบทางสังคม การเอื้อเฟื้อต่อกัน อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ความสามัคคีและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งวัดได้จาก 1) ภาวะผู้นำ องค์ประกอบโครงสร้างและการจัดองค์กรในชุมชนที่เป็นลักษณะภาคีเครือข่าย ได้แก่ ชุมชนมีผู้นำที่เข้มแข็ง ซื่อสัตย์และเสียสละ การมีผู้นำชุมชนที่ที่ประชาชนมีความศรัทธา ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับประชาชน และการมีใจเปิดกว้างของผู้นำ 2) การมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ หมู่บ้าน/ชุมชน มีการจัดทำแผนชุมชน คนในชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดเวทีประชาคม เพื่อแก้การแก้ปัญหาาร่วมกัน การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจ คนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลของคนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนในการตรวจสอบงบประมาณและความโปร่งใสขององค์การบริหารส่วนตำบล สักส่วนครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชนและการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาของกลุ่ม/องค์กรที่ชุมชนจัดตั้งขึ้นของสมาชิก และ 3) การพึ่งตนเองของชุมชน ได้แก่ ชุมชนมีกฎระเบียบในการรักษาความสงบเรียบร้อย การสร้างกระบวนการแผนและการทำงานเชื่อมโยงองค์การบริหารส่วนตำบลกับชุมชน การร่วมมือคัดค้านโครงการที่ไม่มีประโยชน์ โครงการพัฒนาชุมชนที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยตนเอง ประสพการณ์การแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยไม่ต้องพึ่งพาทภายนอก ประสพการณ์ความสำเร็จของชุมชนในการส่งผ่านปัญหาขององค์การบริหารส่วนตำบลตามขั้นตอน การได้รับและระดมงบประมาณเพื่อเป็นกองทุนสงเคราะห์กลุ่มค้อยโอกาส

รูปแบบการพัฒนาชุมชนอยู่ดีมีสุข หมายถึง การจัดกิจกรรมอย่างเป็นระบบมีการควบคุมการทำงานให้เป็นไปตามองค์ประกอบและขั้นตอน เพื่อให้ผู้เรียนได้บรรลุวัตถุประสงค์ แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) สร้างความสัมพันธ์ ศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการของชุมชน 2) วิเคราะห์ปัญหา การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ 3) ทดลองและประเมินผลการใช้ และ 4) การคืนความรู้สู่ชุมชน

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ได้รูปแบบการพัฒนาชุมชนอยู่ดีมีสุขที่มีความเหมาะสมกับบริบทชุมชน
2. ได้สารสนเทศจากผลการวิจัยประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการพัฒนาชุมชนอยู่ดีมีสุข

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY